

Külliyelerin Mekansal Tasarımı, Anadolu'da Külliyyelerin Gelişim Süreci ve Kentsel Tasarım Kurgusu

Dr. Serkan SINMAZ
Şehir Plancısı
serkansinmaz@gmail.com

ABSTRACT:

Urban Design Concept and Development Process of Kulliyes in Anatolia

The Külliye has been an important factor in representing social, political, religious, economic and military structures. Külliye's were first developed in the 11th century in Anatolia and perceived as one of the most important symbols and structures of the Ottoman Empire era, with specific detail and unique approach to urban design. Public and commercial functions were served as a whole to society by complex and detailed buildings such as palaces, mosques, hospitals, refectories, caravanserais, bazaars, madrasahs etc.

The Külliye determines the spatial awareness and planning of gates, centres, and the direction of the development of the cities, which holds high significance in order to analyse cities by their diversifying spatial, functional qualifications and size. Spatial dimensions with strong and defined stylistic features contribute to develop such notions including urban identity, urban memory and sense of place. Spatial features of Külliye's have also diversified in concept according to purpose of establishment, statues, location and other infrastructures. Urban design concept of Külliyes is notable for today's social space design and current use of term should be examined in terms of public qualities.

Keywords:

Kulliye Kulliyes in Anatolia, Urban Design, Development

Anadolu'da Külliyyelerin Gelişme Süreci Ve Kentsel Tasarım Kurgusu

Öz

Külliyeler sosyal, politik, dinî, ekonomik ve askerî yapıyı temsil eden kurumsal yapılar olarak Anadolu kentlerinin gelişim sürecinde önemli bir etken olmuştur. Anadolu'da 11. Yüzyıldan itibaren gelişen ve Osmanlı İmparatorluğu zamanında belirli bir kentsel tasarım yaklaşımı ile ele alınan Külliye yapıları bulunduğu dönemin en önemli kentsel simgeleri olarak günümüze taşınmıştır. Saray, cami, hastane, aşhane, kervansaray, arasta, medrese vb. kamusal ve ticari işlevleri bir bütün olarak topluma sunan kompleks yapılar yüzyıllar boyunca sosyal ve ekonomik yaşamın yönlendiricileri olmuşlardır.

Külliyeler; kentlerin giriş kapılarını, merkezlerini ve gelişme yönlerini tayin eden, aynı zamanda farklılaşan mekânsal, işlevsel nitelikleri ve ölçüleri ile kentlerin okunmasında büyük önem arz eden komplekslerdir. Güçlü ve tanımlı biçimsel özelliklere sahip mekansal kurguları kent kimliği, kentsel bellek, mekan ve yer hissi vb. kavramların gelişimine katkıda bulunmuştur. Külliyelelerin mekânsal özellikleri, statüleri, kuruluş amaçları, konum ve diğer altyapı niteliklerine göre çeşitlenmektedir. Külliyelelerin kentsel tasarım kurgusu günümüzün toplumsal mekan tasarımı bakımından dikkate değer olmakla birlikte kavramın günümüzdeki kullanımı kamusal niteliği açısından iyi irdelenmelidir.

Anahtar Kelimeler:

Kulliye Anadolu Külleyileri, Kent Dizaynı, Kalkınma

GİRİŞ

"Külliyeler" sosyal, ekonomik ve askeri yapıyı temsil eden kurumlar olarak kentlerin oluşum, gelişim ve değişimlerinde önemli rol oynamışlardır. Külliyeleler, en basit anlamı ile çeşitli fonksiyonel yapı birimlerinin, bir arada planlanıp, inşa edildiği sosyal kuruluş olarak tanımlanabilir (Çantay, 2002a, 1). Külliyeleler, Anadolu Türk mimarisinde, öncülerinin Artuklulular, Mengüceker ve Anadolu Selçuklu devleti topraklarında görüldüğü fakat Osmanlı İmparatorluğu merkezi teşkilatının olgunlaştırdığı kuruluşlardır. Kökeni Selçuklu dönemi cami-medrese birlikteliğine dayanan külliyeleler, ilk defa Osmanlı döneminde planlanmış, bu dönemde eklenen yeni fonksiyonlarla kentin dini ve sosyal merkezi konumuna gelmiştir. (Özel, 2004:, 2). Külliyeleler, vakıf kurumu ile yakın ilişkili olup vakıfların sağladığı gelirlerle işlev görmüştür. Vakıf, kişinin dini, sosyal, ekonomik, psikolojik eğilimlerle taşınır veya taşınmaz mülkünü özel mülkiyetten çıkarıp, toplum yararına dinsel, sosyal hizmetlerin yerine getirilmesi için sonsuza dek ayırdığı, bunu bir belge (vakıfmane) ile somutlaştırdığı kentin yaşamsal ve mekansal yapısına ilişkin tüzel bir kurumdur (Yenen, 1987, 50) Vakıflar sayesinde külliyelelerinin tesis edildiği yerlere ulaşım sağlanmış, temizlik, eğitim, ibâdet, barınma, beslenme ihtiyaçları karşılanmış, sağlık sorunları çözümlenmiştir. Bu anlamda külliyeleler etraflarındaki kentin sosyal açıdan çekirdeği konumuna gelmişlerdir.

Kentlerin gelişimi üzerinde önemli etkilere sahip olan külliyeleler, konumlarına, yaptıran kişilerin statülerine, devletin gücüne, yapılan kentin niteliğine, mimari akımlara göre çeşitlenmekte, mekansal kurgu ve ölçüler değişiklik gösterebilmektedir. Osmanlı dönemi kentlerinin en önemli simgeleri ve sosyal yaşam merkezleri olarak külliyeleler günümüz kentlerinin çok fonksiyonlu

toplumsal ticari merkezleri ile karşılaştırıldığında bir kentsel kamusal mekan yaklaşımı olarak dikkate değer niteliklere sahiptir.

Külliyeler kamu yönetimi, ilahiyat, iktisat, hukuk, sosyoloji, mimarlık ve şehircilik alanlarında oldukça geniş bir araştırma konusudur. Bu çalışmada Ergin'in 1939'da kaleme aldığı Türk Şehirlerinde İmaret Sistemi eseri akabinde ağırlıklı olarak Osmanlı dönemi mimarisi ve kapsamında bir dizi eser kaynak olarak kullanılarak kentsel tasarım alanında irdelenebilecek sonuçlar araştırılmıştır. Öncelikle külliye kavramı, kuruluş amaçları ve kent üzerindeki etkisi açıklandıktan sonra külliye çeşitleri tanıtılarak tarihsel süreçte gelişen külliye yaklaşımlarına değinilmektedir. Son kısımda ise külliyelerin mekansal kurgusu ve planlaması bakımından öne çıkan unsurlar açıklanmaktadır.

Külliyeye Kavramı

Külliyeye olarak adlandırılan bu yapı topluluklarına manzume, hey'et, imaret, site, imaret sitesi, kompleks gibi isimlerde verilmiştir (Çantay, 2002b, 836). Selçuklularla birlikte imaret kelimesi kullanılmış olup, imaret, yerleşim, toprağı işleme, bina yapma gibi anlamlara gelen "imara" sözcüğünden türemiştir. Geniş anlamda külliyeler; genellikle bir cami çevresinde toplanmış medrese, sıbyan mektebi, kütüphane, yemek pişirilen ve dağıtılan yer (imarethane), misafir yurdu (tabhane), hastane (tımarhane, darrüşifa), hamam, kervansaray, çeşme gibi dinsel, kültürel, sosyal içerikli binalar ile bu yapıların hizmetlileri için yapılacak konutlar, su yolu, kanalizasyon gibi beledi yapılanmalar ve bu kuruluşlara devamlı bir gelir sağlamak için han, çarşılar, işlikler, fırın ve pazar yerleri gibi gelir sağlayan binalar ve ayrıcalık konusu olan kuruluş ve alanlardan oluşmuş bir yapılar bütünüdür (Barkan 1962; Yenen, 1987, 48). Bu yapılardan cami medrese, hastane, imaret, sıbyan mektebi, kütüphane, tekke, zaviye, çeşmeler sosyal hizmet amacını taşıırken, kervansaray, imalathane (fırın, mum imalathanesi, boyahane vb.), han ve çarşılar külliyeeye ve dolayısıyla vakıf kurumuna gelir getirme görevini yerine getirmektedir.

Külliyelerin bünyesinde;

- **camii:** Külliyeenin genel olarak odak yapısı, ibadet ve vaaz mekanıdır.
- **medrese:** Orta ve yüksek eğitim-öğretim yapılan tahsil yapılarıdır.
- **Hastane** (darüşşifa, bimarhane): Halk sağlığına hizmet edilen aynı zamanda tıp eğitimi verilen yapıdır.

- **imaret** (aşhane veya aşevi,yemekhane veya mutfak): Külliye'deki görevlilere, medreselerdeki öğrencilere, dışarıdan gelen yoksul insanlara ve misafirlere günde iki öğün yemek verilen yapıdır.
- **arasta, kapalıçarşı:** Karşılıklı dükkanların oluşturduğu genelde lineer olarak işlek yolların üzerinde inşa edilen ticari yapılardır.
- **han:** Konaklama işlerinin yanısıra, şehirde çalışan tüccarlara büro, kasa vb hizmet sunan, külliye'ye gelir getiren yapılardır. Bünyesinde depo, ahır, küçük imalathaler de bulunabilmektedir.
- **hamam:** Halkın temizlik ihtiyacına cevap veren sıhhi yapılardır.
- **Tabhane** (misafirhane): Gezgin dervişler, barınma ihtiyacı duyan yoksullar, hastaneden yeni çıkan hastalar için barınma yapılarıdır.
- **kervansaray:** Genellikle şehirler arası yol aksı üzerinde konumlanan külliye'de görevli ve yolcuların kullanımı için barınma, mutfak, hamam, ticari birimler ve ahırlardan oluşan yapılardır.
- **sıbyan mektebi:** 5-6 yaşlarında erkek çocuklarının okutulduğu, bir kaç odadan oluşan yapılardır.
- **kütüphane:** Medreselerde bulunan öğrencilerin ihtiyaçları için ve herkese açık olmak üzere külliye programı içinde kitaplık yapılarıdır.
- **tekke - zaviye:** Tarikattan olanların barındıkları, ibadet ve tören yaptıkları yer, dergâh gibi yapılardır.
- **türbe, hazire, mezarlık:** Hükümdar, vezir, halk üzerinde manevi nüfuzu olan şeyh ve dervişlere, cami veya külliye'yi inşa ettirenlere, onların akraba ve yakınlarına ayrılan mezar yerlerdir. Özel bir bina ise türbe, mezar terası şeklinde ise haziredir
- **çeşme:** Hayır için su dağıtılan, etrafı parmaklıklarla çevrili ve genellikle kubbeyle örtülü yapıdır.
- **muvakkithane:** Saatlerin tanzim, ayarlama, tamirinin yapıldığı, içinde zamanın tayin edildiği yapıdır.

- **umumi tuvaletler:** Halka açık avlu köşelerinde lineer diziler halinde su sarnıçlarıyla birlikte planlanmış tuvaletlerdir.

gibi yapılar bulunabilmektedir. Ayrıca bazı külliyelerde görevliler için konutlar, kahvehaneler, bayram ve pazar yerleri, imalathaneler de bulunmaktadır. Bu yapılardan cami medrese, hastane, imaret, sıbyan mektebi, kütüphane, tekke, zaviye, çeşmeler sosyal hizmet amacını taşıırken, kervansaray, imalathane (fırın, mum imalathanesi, boyahane vb.), han ve çarşılar külliye ve dolayısıyla vakıf kurumuna gelir getirme görevini yerine getirmektedir.

Kuruluş Amacı

Kuban'a göre şenlendirme (bir kent ya da yerleşmeyi zenginleştirmek), imar (yeni yapılarla bir yerin yaşam standardını yükseltmek), imaret (toplumun zenginleşmesini sağlayan yapı yada yapı kompleksi), hayrat (hayır için yapılan yapım etkinliği), kavramlarının tümü vakıf kurumundan kaynaklanır (Kuban, 2000, 197). Dolayısıyla külliyeler, padişahlar, devletin ileri gelenleri ve zenginler tarafından hayır amaçlı kurulan, halka hizmet amaçlı olan yapı topluluklarıdır

Külliyeler:

- Fethedilen topraklarda kültürel yaygınlaşma,
- Vakıf müessesesini yaşatmak,
- Şehirlerin ekonomik ve sosyal yapısını güçlendirmek,
- Ticari yollar üzerindeki kentlerde çekim alanı oluşturarak yeni merkezlerin ortaya çıkması sağlamak,
- Kentlerin büyüklüğü, gelişme yönü ve statülerini belirlemek,
- Eğitim, sağlık, ibadet, konaklama, barınma, yiyecek gibi kamusal ihtiyaçları karşılamak
- Devlet adamlarına yükseköğretim ve kültür kazandırmak,
- Hükümdarların, siyasi gücünü vurgulamak ve İslam dini kültürüncü hayır işleme isteklerini yerine getirmek

gibi amaçlar çerçevesinde kurulmuşlardır (Ergin, 1939, Barkan, 1962, Yenen, 1987, Papila, 2000). Ayrıca külliyeler farklı gelir düzeyi ve kültürden insanların kesişim noktası oldukları için, sosyal etkileşim katalizör olarak da değerlendirilebilir (Öztürk, 1988:330).

Kentsel gelişme üzerindeki etkisi

Anadolu kentlerindeki ilk oluşum zamanlarında cami-medrese birliği olan, İstanbul'un fethinden sora çeşitli donatıların da eklenmesiyle, saray, ticaret alanı ve konut alanları üçgeninde sosyal merkez rolünü üstlenen külliyele, 15-16.yy'da ilk defa Mimar Sinan tarafından arasta ile birlikte programlanınca (Kuban 1994, 166) kent bütünündeki aktifliği artarak tam anlamıyla bir kent merkezi niteliği kazanmışlardır.

Külliyele merkezlerde yada belirli bir yerde kentin gelişmesini teşvik etmek için çeperlerde kurulmuştur. Kent merkezinde ise, karşılıksız yararlanılan (cami, medrese, aşevi) ve gelir getiren (çarşı, han, hamam) yapıları biraradadır. Konut alanlarının çekirdeği olarak gelişime yön vermek amacı ile kurulduysa cami, medrese, aşevi hastane, çeşme, hamam yapılarını içermekte, gelir getiren diğer yapıları merkezde yer alabilmektedir (Yenen,1999, 442, Barkan 1963, Yedi yıldız& Öztürk, 1996). Örnek olarak 16.yy'da İstanbul sur içinde yoğunlaşan nüfustan dolayı, Sinan Paşa, Piyale Paşa, Kılıç Ali Paşa gibi önde gelen devlet adamları külliyelelerini yeni yerleşim alanları oluşturmak amacıyla sur dışında kurmuşlardır. Kuban'a göre Piyale Paşa Külliyesi "bir kentsel gelişme projesi" olarak değerlendirmektedir. Benzer şekilde 16. yy da İstanbul'un iki kapı-semt olan Üsküdar ve Edirnekapı'da inşa edilen külliyele (Mihrimah Sultan Külliyeleleri), kentin gelişim yönü ve giriş kapısı niteliğinin vurgulanması amacıyla inşa edilmiştir (Özel, 2004:65, Kuban, 1997, 232). Dolayısıyla külliyele, gerek çevresindeki mahalle yerleşiminin odağı, gerekse kentler arası ulaşım ağında durak noktası veya giriş kapısı olmaları nedeniyle dönemin kentlerinin iskeletini oluşturma bakımından birincil etken yapı grupları olmuşlardır.

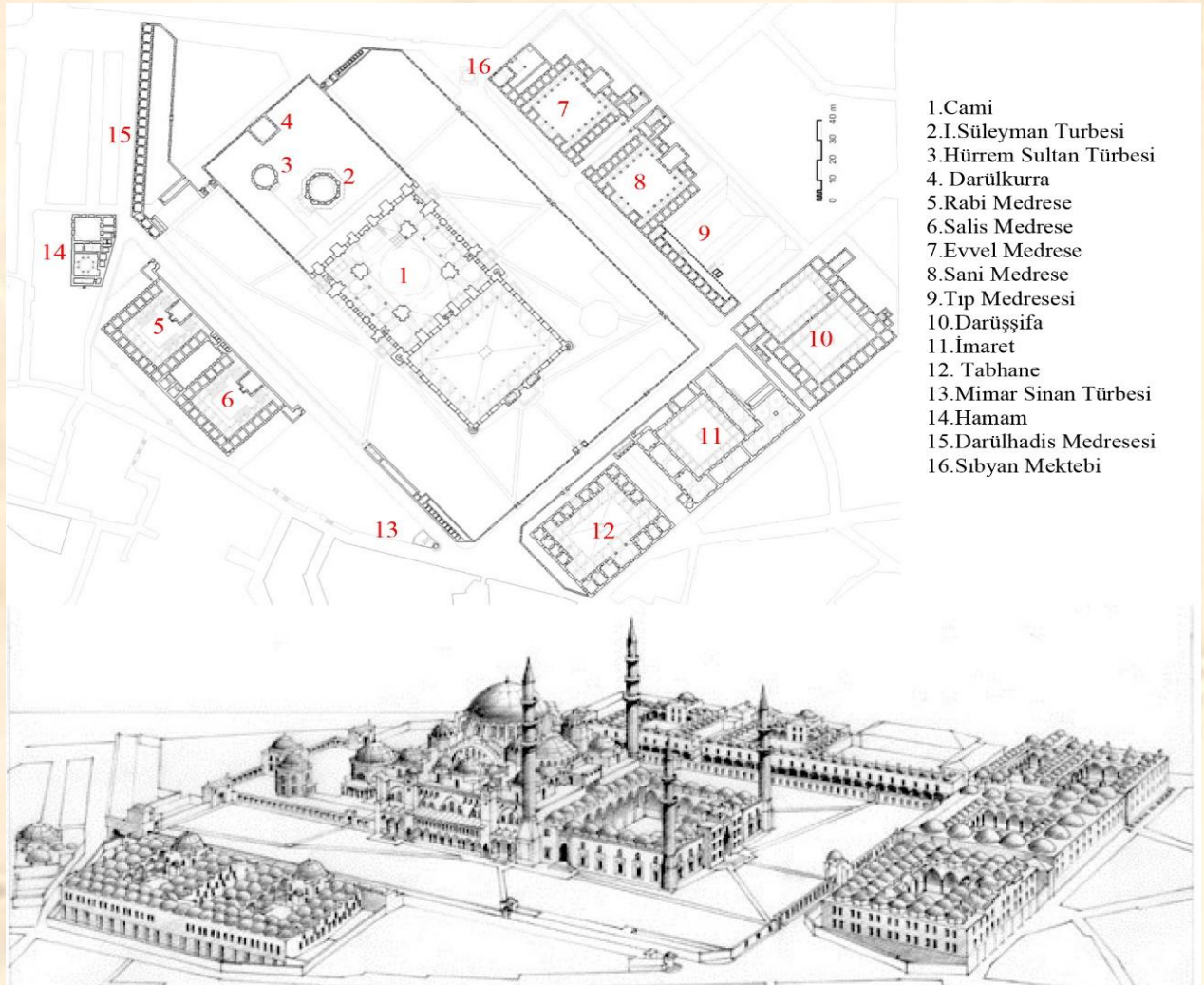
Külliye Çeşitleri

İstanbul başta olmak üzere, Osmanlı kentlerinde mescitler mahalleleri, küçük külliyele nahiye ölçeğinde semtleri, büyük külliyele ise kentin tümünün işlevsel odaklarını temsil etmişlerdir (Kuban,1998). Külliyele mahalle merkezleri olmalarının yansıra Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgesel ağının merkezlerini oluşturmuşlardır. Bu doğrultuda işlevsel ve fiziksel özellikleri yönünden şehir, menzil ve küçük külliyele olarak 3 gruba ayrılabilir.

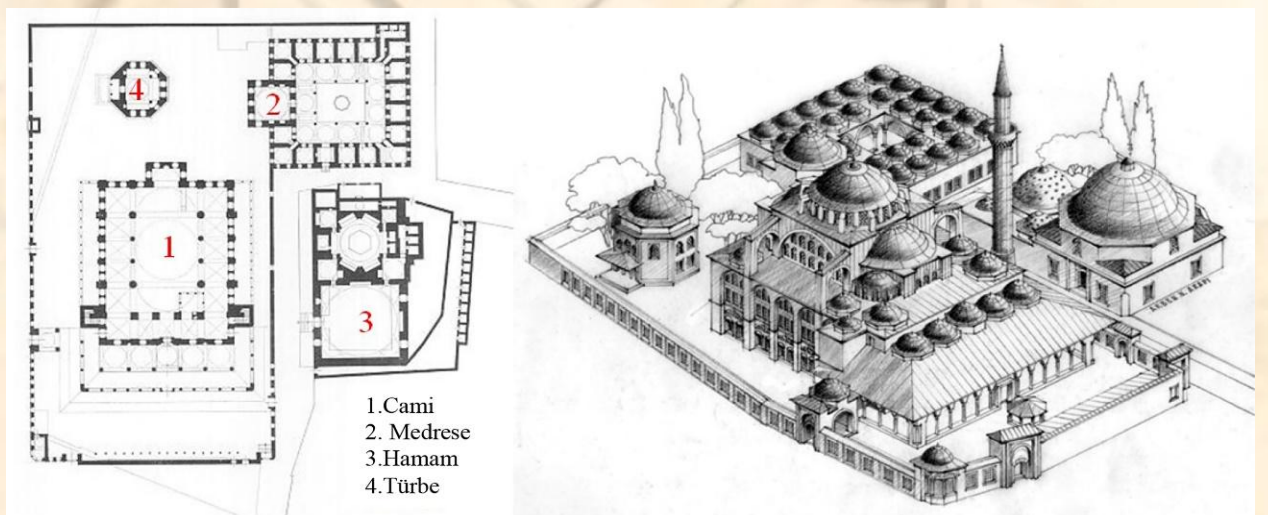
Şehir külliyeleleri; Şehir merkezlerinde sultan ve üst kademe devlet görevlilerinin yaptırdığı komplekslerdir. Büyüklükleri yöneticilerin statüsüne göre değişmekte, sultan ve vezir-paşa külliyeleleri olarak ayrılmaktadır. Sultan tarafından yaptırılan külliyele tüm kente hizmet eden,

büyük ölçülerde inşa edilen, kent silüetini şekillendiren külliyelelerdir. Vezir-Paşa külliyeleleri ise genel olarak semt merkezlerinde daha küçük ölçülerde inşa edilen külliyelelerdir (Şekil 1-2). **Menzil Külliyeleleri;** Anadolu Selçuklu döneminde önemli ticaret yollarının kesişim noktalarında gelişmeye başlamıştır. Kentsel gelişmeyi teşvik, ticaret ve güvenlik amacıyla kurulan bu külliyelelerde şehir külliyelelerinden farklı olarak menzil külliyelelerinde kervansaray ve arasta önemli bir öge olarak öne çıkmaktadır. Bu külliyelelerde planın elemanlarını daha küçük boyutlarda bir cami, kervansaray ve bu iki fonksiyonu birleştiren arasta oluşturmaktadır (Şekil 3) (Denktaş, 1997:203). **Küçük külliyeleler ise** 17. yüzyılda medrese yapılarının ön plana çıkması sonucunda, medrese yapısı, daha büyük bir dersane, cami, mescid, türbe, sebil, imaret, kütüphane, 4-5 ticari birim ile birlikte küçük bir külliye denebilecek boyutlarda inşa edilmişlerdir (Ataman, 2001, 157).

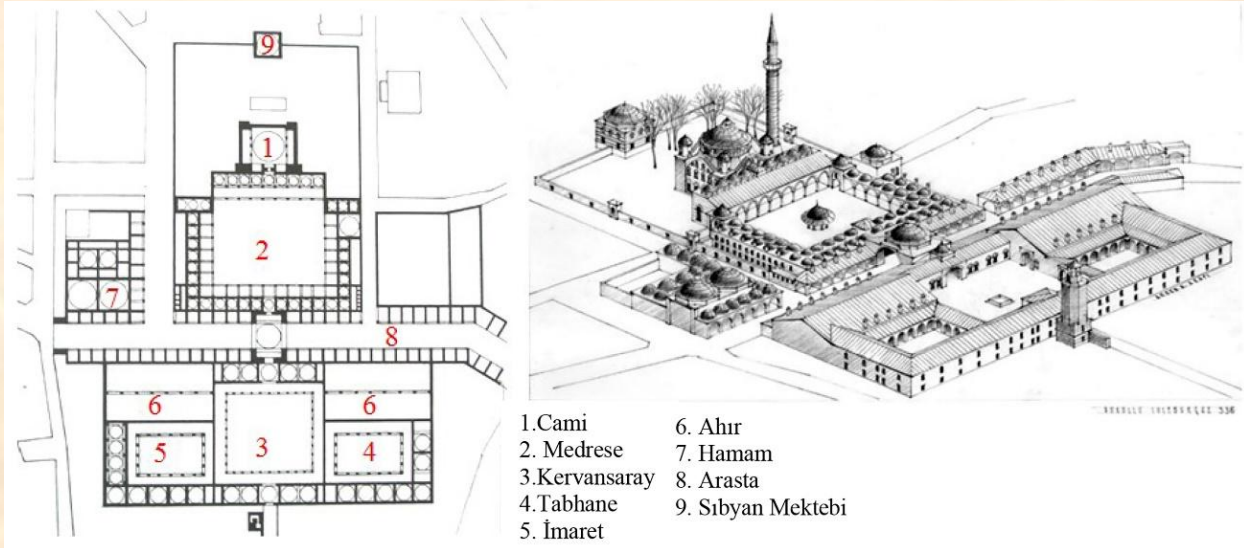

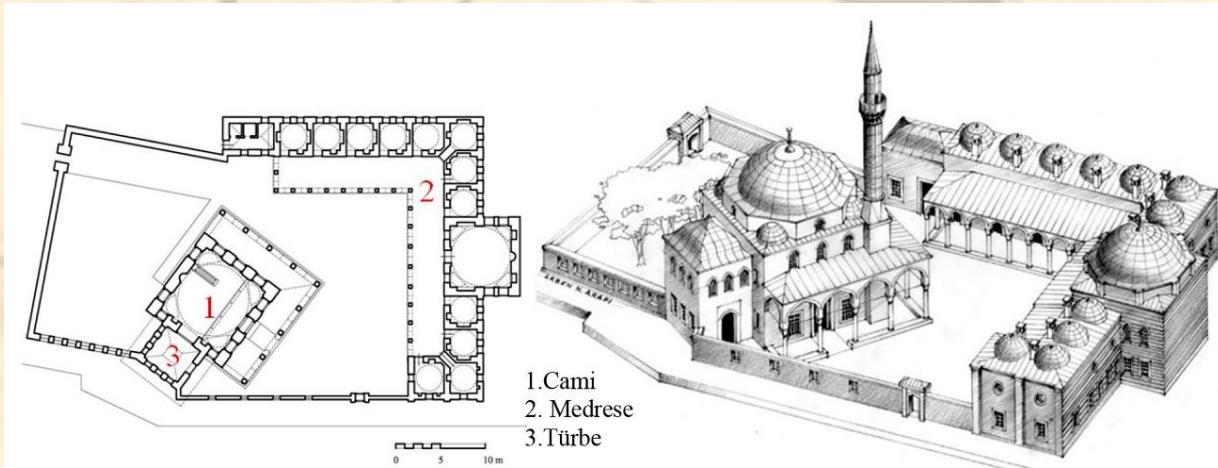
Şekil 1: Süleymaniye Külliyesi (İstanbul'da Sultan Külliyesi Örneği) (Necipoglu, 2005)

Şekil 2: Kılıç Ali Paşa Külliyesi (İstanbul'da bir Vezir-Paşa Külliyesi Örneği) (Necipoglu, 2005)

Şekil 3: Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi (Lüleburgaz'da bir Menzil Külliyesi Örneği) (Necipoglu,2005)

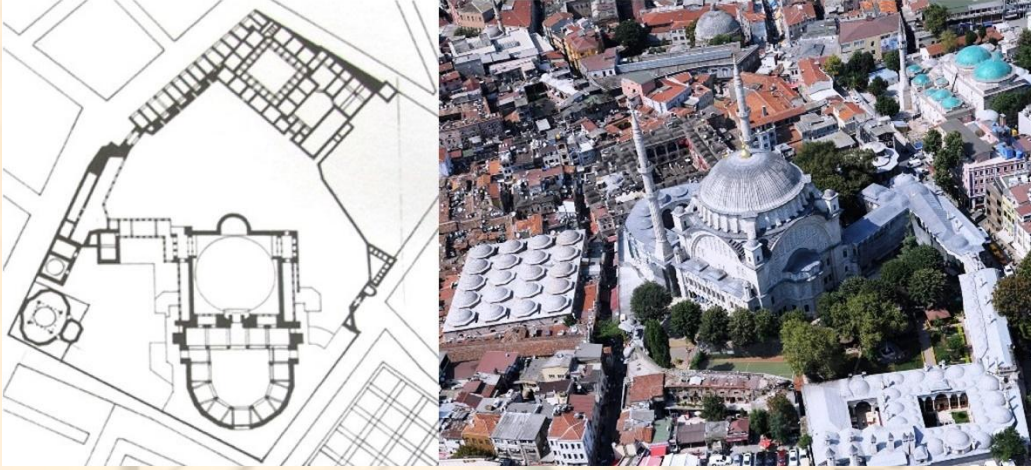
Şekil 4: Şemsi Ahmet Paşa Külliyesi (Küçük Külliye Örneği) (Necipoglu, 2005)

Gelişme Süreci

Anadolu'da külliyelerin inşası, 11. yüzyılda Artuklular döneminden 19.yüzyılda Osmanlı'nın son dönemlerine kadar devam etmiştir. Külliye yapıları Anadolu Selçuklular döneminde yaygınlaşmaya başlamış, Selçuklu dönemi cami-medrese programına, Osmanlı döneminde darüşşifa, imaret, kervansaray, tabhane, darülkurra, sıbyan mektebi, hamam v.b. yapılar eklenmiştir (Akgün&Türk, 2005, 106). Özellikle başkent olarak seçilen Bursa, Edirne ve İstanbul farklı dönemlerde en önemli külliye örneklerinin inşa edildiği kentler olarak öne çıkmaktadır.

Osmanlı külliye mimarisi taşıdığı özelliklere göre üç grupta incelenmektedir:

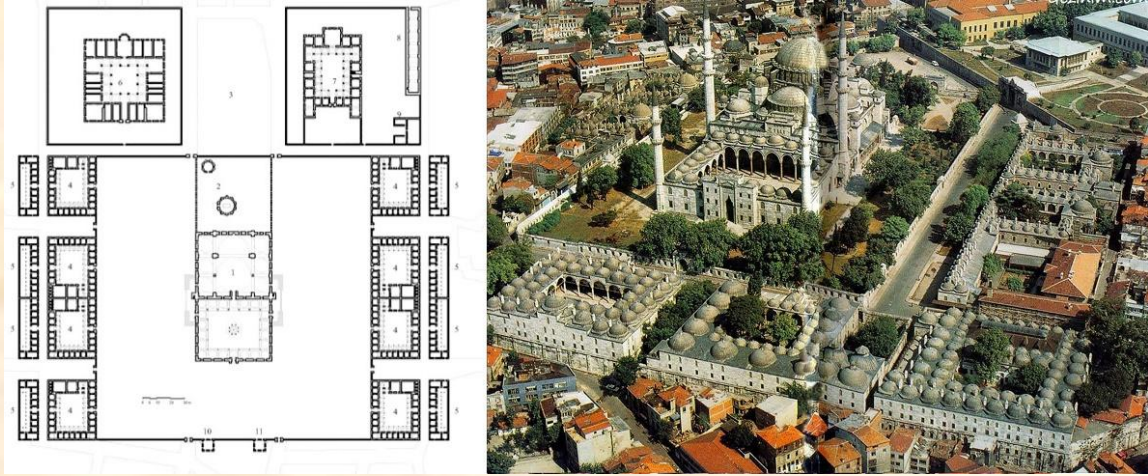
- **Erken Osmanlı Dönemi Külliyesi (1299-1437) :** Erken dönem Osmanlı külliyelerinde yapılar, külliye planında geometrik düzen ve simetri arayışı gözetilmeden serbest düzende yan yana inşa edilmiş, genellikle bir çevre duvarı içine alınmamışlardır. Külliyelerin önemli bir unsuru olan imaret (aşhane), bu dönemde bağımsız bir yapı olarak kurgulanmıştır (Ceyhan,1988, 31)

Şekil 5: Erken Osmanlı Dönemi Külliye Örneği (Bursa Muradiye Külliyesi) (Ataman, 2001, Anonim)

- **Klasik Devir Osmanlı Külliyesi (1437-1703) :** Külliye mimarisi klasik dönemde Mimar Sinan sayesinde en önemli gelişimi göstermiştir. Mimar Sinan külliye tasarımında; araziye uyumlu bir şekilde kompakt merkezi bir düzende yapıların simetrik (örn: Fatih Külliyesi) yada asimetrik (örn. Şehzade Külliyesi) olarak dizildiği bir kurgu gözlenmektedir. Mimar Sinan'ın şehir külliyesi inşa edildikleri şehirlerin ticari, toplumsal ve simgesel odakları olarak günümüze taşınmıştır.

Kent Akademisi

Şekil 6: Klasik Devir Osmanlı Külliyesi Örneği (Fatih Külliyesi) (Necipoglu, 2005, Anonim)

- **Son Devir Osmanlı Külliyesi (1703-1876) :** Ekonomik krizler ve toplumsal değişimin başladığı dönemde 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yapılmaya başlanan medrese külliyesi yaygınlaşmıştır. Bir medresenin cami olmadan, küçük bir avlu etrafındaki oda dizilerinden oluşmaktadır. Diğer yandan 18.yy da tasarıma yansıtılan barok detaylar eski sade ve masif mimarinin yavaşça yerini almıştır (Ataman, 2001:170). (Örn. Nur-u Osmaniye Külliyesi).

Şekil 7: Son Devir Osmanlı Külliyesi Örneği (Nur-u Osmaniye Külliyesi) (Anonim)

Külliyelerin Kentsel Tasarım Kurgusu

Külliyelerin kentsel tasarım kurgusunu ve boyutlarını yapılış amacı belirlemekle birlikte bu yapıların kent bütününde form ve malzeme bakımından farklılığı, şehir ile imgesel ve fiziksel olarak bütünleşmesi, odak yapının vaziyet planı üzerinde onurlandırılması tüm külliye çeşitlerinin ortak özelliği olarak ifade edilebilir. Osmanlı döneminde İstanbul'un fethi ile ortaya çıkan planlı külliye kavramı aşağıdaki etkenler çerçevesinde tasarlanmıştır:

- Külliyelerin büyüklük ve işlevsel programı kuruluş amacı, yaptıran kişinin statüsü ve çeşidine göre değişmektedir.
- Külliye kent merkez ve alt merkezlerinde, kentsel gelişme bölgelerinde veya önemli ticaret yollarının kesişim noktalarında konumlanmıştır.
- Arazi yapısı ve kent dokusunun sürekliliği gözetilmiştir.
- Çeşitlerine göre farklılaşmakla birlikte kent silüetinin belirleyici yapıları olarak geliştirilmiştir.
- Yapı formu ve malzeme bakımından kentsel doku içinde ayrılmaktadır. Söz konusu kamusal yapıların tasarımında ağırlıklı olarak nesnel bir dil kullanılmıştır.
- Külliyelerin fiziksel yapısı "genellikle" dik açılı geometrik formlarda, kible yönü ve belirli akslere göre dizilen revaklı yapı gruplarından oluşmaktadır. Genellikle asimetric bir vaziyet şemasına sahip külliyelerde simetri yapı bazında ele alınmıştır.
- Klasik dönemden önce belirli bir aksa göre dizilen yapılar avlu etrafında konumlanmaya başladıktan sonra külliye ana yapıya ulaşım sürecinde akslar, kapılar ve avlular belirli bir mekansal kademelenme dizisi oluşturmaktadır.
- Açık, yarı açık ve kapalı yapıların hiyerarşik bir dizilimi ana yapıyı öne çıkarırken, sosyal amaçlı yapıların eşitlikçi yaklaşımı eş birimler üzerine kurgulanmakta bu birimlerin açıldığı güçlü avlu geometrisi oldukça tanımlı mekanların oluşumu sağlamaktadır.
- Osmanlı Döneminde Külliye yapılarının
 - Benzer elemanların yanyana dizilmesi "çizgisel dizi",
 - Bu dizinin kırılmasıyla ortaya çıkan "Avlu" gelişimi
 - İki yada daha fazla yapının birleşmesiyle oluşan "Kütle Dokusu" şeklinde geliştiği görülmektedir. Kubbeli revaklar avlu formunun daha etkin algılanmasını sağlamaktadır (Ataman, 2001, 32-59).
- Genellikle ideal çevrelenme oranlarını yansıtan (dikey/yatay yaklaşık 1/3) avlular egemen yapının vurgulanmasını sağlayan bir hazırlık mekanı olarak görülebilir.
- Külliyelerin yol kurgusu ve duruş mekanları ilişkisi kinetik deneyimi arttıracak şekilde planlanmıştır. Külliye oluşturulan yapılar arasındaki güzergahların çoğunlukla kırık eksenler üzerinde tasarlanmış olması, yapıların birbiriyle ve özellikle cami ile olan bağlantılarında hareket eksenlerinin çakıştırılmamasına özen gösterilmiş olmasına bağlıdır

- Anıtsal tasarımda ana yapının vurgulanması için dünya çapında genellikle ışınsal yol kurgusuna başvurulmuştur. Külliyyelerde kullanılan kırık aks sisteminde ise ana yapının gizlenerek vurgulanmasını sağlamaktadır. Ayrıca bu durum mekan deneyimini arttırarak etkileşime açık bir kamusal mekan fikrini desteklemektedir. (Özel,2004, 104).

4. DEĞERLENDİRME

Güçlü bir form ile tanımlı açık, yarı açık mekanlar kompleksi olarak külliyyeler çevresiyle bütünleşen bir kurguda genellikle nesnel bir dil ile tasarlanmıştır. Bu yaklaşım günümüzün çevresinden kopuk öznel yaklaşımlarla geliştirilmiş tamamen kapalı merkezleri için değerlendirilmesi gereken bir mesajdır.

Külliyyelerin toplumsal mekan karakterinin sağladığı iletişim ve etkileşim ortamı mekana aidiyet duygusunun gelişmesi için önemli bir araç olmuştur. Yapısal öğelerin geleneklere bağlı olarak tasarlanması ve geliştirilmesi kent kimliği, ortak bellek ve kültürel izlerin yaşatılmasını sağlamıştır. Külliyyelerin konumlarına göre hiyerarşik bir düzende, farklı niteliklerde inşa edilmeleri kentlerin okunabilirliğini arttırması açısından önem arz etmiştir. Arazi ve yerleşim dokusuna uygunluk, hareket akışkanlığının sağlanmasına neden olurken kent ve doğal yapının bütünlüğüne dikkat çekmektedir. Avlular ve kırık eksenli ulaşım sistemi tasarımı, mekandaki yapıların daha kolay algılanması ve ruhsal tepkinin düzenlemesi sağlarken, sosyal etkileşimin güçlenmesi ve sürpriz mekan olgusu ile algı zenginliğinin ortaya çıkarılmasına yol açmıştır. Ayrıca, mevcut yerleşme ile fiziksel açıdan (form, malzeme, boyutlar bakımından) zıtlık ve güçlü silüet olguları da kent statüsünün vurgulanmasını, ilgili yerin konum değerinin ortaya çıkarılmasını, kamusal mekan algısının güçlenmesini sağlamaktadır.

Külliyyeler günümüz kentleri için bir kamusal mekan yaklaşımı ve kentleşme sürecinde etkin bir merkez kademelenmesinin aracı olarak referans alınabilir veya özel sektör eliyle yaygınlaşan toplumsal mekanların tasarımda yön gösterici olabilir. Ancak fiziksel ve organizasyonel tasarımları çağımızın gereklerine göre yeniden ele alınması ve “yorumlanması” elzem bir husustur. Günümüzde külliye telaffuzu ile geliştirilen projelerin sadece geçmişe atıf, malzeme ve cephe özellikleri ile değil “bir sosyal kompleks” algısı ile kavramın anlamını yansıtması beklenmelidir. Külliye kavramının günümüzde ağırlıklı olarak bir dini tesis veya herhangi nitelikteki yapılar grubu olarak algısının önüne geçilerek bu kavramın dahil olduğu günümüz

tasarımlarında “külliye” kavramının asli olan kamusal niteliğini öne çıkaran yaklaşımların geliştirilmesi tarihi perspektifte yerinde olacaktır.

Kaynaklar

- Akgün H. G. ve Türk A. 2005. Osmanlı Kentsel Mekanında Mimar Sinan Külliyelerinin İstanbul Kenti Örneğinde İncelenmesi. SDÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 9(2), s.105-119
- Akozan, F. 1969. Türk Külliyesi. Vakıflar Dergisi, 8, s. 303-308.
- Arseven C. 1983. Sanat Ansiklopedisi. İstanbul: M.E. Basımevi
- Ataman A. 2001. Bir Göz Yapıdan Külliye: Osmanlı Külliyelerinde Kamusal Mekân Mantığı. Mimarlar Tasarım Yayınları – 1,1-17, s.143-170, İstanbul.
- Barkan O.L. 1963. Fatih İmaretı L489-90 Yılları Muhasebe Bilanoları. İktisat Fakültesi Mecmuası, 23(1), s.290-300.
- Barkan, Ö.L. 1962. İmaret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Araştırmalar. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 23(1-2), s.238-246.
- Çantay G. 2002a. Osmanlı Külliyelerinin Kuruluşu. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Çantay, G. 2002b. Türk Mimarisinde Külliye. Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 7, s.836, Ankara.
- Ceyhan S. 1988. Osmanlı İlk Devir Bursa Külliyesi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, s.2-33, İstanbul
- Denkaş, M. 1997. İncesu Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi. Vakıflar Dergisi, 26, s.193-224.
- Ergin O.N. 1939. Türk Şehirlerinde İmaret Sistemi. Cumhuriyet Matbaası, s.5-8, İstanbul.
- Germaner S., İnankur Z. 2002. Constantinople and the Orientalists, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Kuban D. 2000. İstanbul Bir Kent Tarihi, 197, İstanbul.

- Kuban D. 1994. İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını, 166, İstanbul.
- Kuban, D. 1998. Sinan'ın Hayatı ve Selimiye, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Kuran A. 1996. Osmanlı İstanbul'u , İstanbul'un Dört Çağı, Y.K. Yayınları, İstanbul.
- Nayır Z. 1975. Osmanlı Mimarlığında Sultan Ahmet Külliyesi ve Sonrası, İ.T.Ü Yayınları, İstanbul.
- Necipoglu G. 2005. The Age of Sinan: Architectural Culture in the Ottoman Empire. Reaktion Books, London.
- Özel, M.K. 2004. Tapınma Mekanının Çözümlemesinde Bir Metod Önerisi Olarak Yol Kurgusu ve Sinan Dönemi Osmanlı Şehir Külliyesi Örneği (Doktora Tezi). M.S.G.S.Ü, Fen Bilimleri Enstitüsü, s.40-65, İstanbul.
- Özsayiner Z.C. 2002. Mimar Sinan'ın Camilerinin Ana Kubbe Hatları, Türkler, Yeni Türkiye Yayınları, 21/12, 188, Ankara.
- Öztürk N. 1988. Ankara'nın Kuruluşunda Vakıfların Rolü. Vakıflar Dergisi, Sayı 20, s.330
- Papila A. 2000. 18. Yy. Osmanlı Külliyelerindeki Üslup Değişiklikleri (Yüksek Lisans Tezi). M.S.G.S.Ü, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, 15, İstanbul.
- Yediyıldız B., Öztürk N. 1996. Oturulabilir Şehir ve Türk Vakıf Sistemi. Habitat II İstanbul, 12 Nisan, Erişim Yeri: //Www.Os-Ar.Com/Modules.Php?Name=Encyclopedia&Op=Content&Tid=501474
- Yenen, Z. 1987. Vakıf Kurumu- İmaret Sistemi Bağlamında Osmanlı Dönemi Türk Kentlerinin Kuruluş ve Gelişim İlkeleri. (Doktora Tezi), İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, 50, İstanbul.
- Yenen Z. 1999. Osmanlı Dönemi Türk Kentinde Planlama Kültürü. Eyüp Sultan Sempozyumu III, 28-30 Mayıs, İstanbul.
- Yenişehirlioğlu, F. 2001. Erken Osmanlı Dönemi'nde Balkanlar'da Kent Oluşumu ve Değişimi. Balkanlar'da Kültürel Etkileşim ve Türk Mimarisi Uluslararası Sempozyumu, 17-19 Mayıs 2000, s. 887-893, , Şumnu-Bulgaristan.